

спр. 283, арк. 79. 6. Там само, спр. 1454, арк. 8. 7. Держархів Львівської обл., ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 8, арк. 84–87, 99–101. 8. Держархів Івано-Франківської області, ф. Р. 388, оп. 2, спр. 54, арк. 62–84, 132–133, 136. 9. Там само, ф. Р. 388, оп. 2, спр. 53, арк. 47–57. 10. Там само, спр. 88, арк. 6, 25. 11. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 1784. 12. Держархів Львівської обл., ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 15, арк. 54, 80. 13. Там само, спр. 13, арк. 72. 14. Держархів Львівської обл., ф. П. 3, оп. 4, спр. 170, арк. 21. 15. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2325, арк. 142. 16. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2521, арк. 75. 17. Держархів Львівської обл., ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 24, арк. 204–206. 18. Там само, ф. П. 3, оп. 6, спр. 262. 19. Там само, ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 27, арк. 26, 289. 20. Там само, спр. 28, арк. 8–9, 175–176, 178. 21. Там само, спр. 31, арк. 30, 33, 114–115. 22. Там само, спр. 34, арк. 110. 23. Держархів Івано-Франківської області, ф. Р. 388, оп. 2, спр. 56, арк. 62–64. 24. Там само, спр. 55, арк. 85. 25. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 3022, арк. 63, 64, 157, 158. 26. Там само, спр. 3125, арк. 122. 27. Там само, спр. 3325, арк. 88.

Ярослав Стоцький

**ВЛИЯНИЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ НА МИНИМИЗАЦИЮ
ДЕЙСТВУЮЩЕЙ ПРИХОДСКОЙ СЕТИ РИМО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ
В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ В 1944–1964 ГГ.**

В статье исследованы главные причины, ход и следствия уменьшения сети Римокатолической церкви в Львовской, Тернопольской и Станиславской (сейчас – Ивано-Франковской) областях вследствие государственной политики в сфере религии у 1944–1964 гг.

Ключевые слова: приходы, костёлы, поляки, общины, католики.

Yaroslav Stockyi

**INFLUENCE OF STATE AUTHORITIES ON MINIMIZATION OF EXISTING PARISH
NETWORK OF ROMAN CATHOLIC CHURCH IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE IN
1944–1964**

The article deals with the main reasons, processes and consequences of minimization of Roman Catholic network in Lviv, Ternopil and Stanislav (now Ivano-Frankivsk) regions in consequence of state policy in the area of religion in 1944–1964.

Key words: parishes, Roman Catholic churches, Roman Catholic priest, Poles, Catholics.

УДК 94(477)

Тарас Дідух

**ОСОБЛИВОСТІ КОНФЕСІЙНОГО ЖИТТЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У 1958–1964 РР.**

У статті проаналізовано зміни в конфесійному житті Греко-католицької церкви на території Тернопільської області у 1958–1964 рр. Досліджено заходи радянських органів влади, скеровані на обмеження її діяльності.

Ключові слова: Греко-католицька церква, греко-католицьке духовенство, Тернопільщина, конфесія, державно-церковні відносини.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вона дає змогу на основі архівних документів проаналізувати вплив антирелігійної політики радянської влади у 1958–1964 рр. на конфесійне життя Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) на Тернопільщині. У статті висвітлено особливості підпільного життя греко-католиків, їх взаємовідносини із Російською православною церквою (далі – РПЦ) та радянськими органами влади у досліджуваній період.

Становище ГКЦ в СРСР у період антирелігійної кампанії радянської влади (1958–1964 рр.) в контексті державно-церковних відносин у своїх працях висвітлили Е. Бистрицька [1], В. Войналович [2], А. Колодний [21], А. Моренчук [23] та інші. У роботах В. Марчука [22], В. Паценка [24], В. Сергійчука [26] проаналізовано особливості підпільного життя та діяльності греко-католицької конфесії, особливості її взаємовідносин із радянськими органами влади. Важливим джерелом є праці Я. Стоцького [27–28], у яких ґрунтовно досліджується становище ГКЦ на території Тернопільської області в контексті радянської державно-релігійної політики та викликаних нею конфесійних трансформацій.

Джерельною базою для праці стали документи Держархіву Тернопільської обл., які дозволили провести комплексне дослідження діяльності ГКЦ на території Тернопільської області у 1958–

1964 рр., проаналізувати зміни, що відбувалися у греко-католицькій конфесії внаслідок тиску на неї радянських органів влади.

Об'єктом дослідження є ГКЦ на Тернопільщині у 1958–1964 рр.

Предметом – тенденції і особливості змін у конфесійному житті греко-католиків внаслідок репресивної політики держави щодо ГКЦ.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей конфесійного життя греко-католицького духовенства та віруючих на Тернопільщині у 1958–1964 рр.

Реалізація мети дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: з'ясування особливостей підпільної діяльності греко-католицького духовенства та віруючих на території області, вивчення характеру взаємовідносин між греко-католиками та православними, аналіз форм і методів боротьби органів радянської влади з греко-католицькою конфесією.

Політика лібералізації суспільно-політичного життя в СРСР, яку упродовж 1953–1957 рр. проводила радянська влада, сприяла активізації діяльності греко-католицької конфесії на Тернопільщині. Однак поступово з 1957 р. розпочинається планомірний наступ на ГКЦ в СРСР у контексті нового антирелігійного курсу КПРС на чолі із М. Хрущовим. Так, записка відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ від 3 серпня 1957 р. вказувала на партійні застереження щодо адміністративного втручання у релігійну сферу, які були хибно сприйняті й призвели до посилення позицій і впливу церкви. Записка скеровувала партійні органи вивчити ситуацію. Остаточне завершення "ліберального" ставлення влади до церкви та релігії поклала постанова ЦК КПРС "Про доповідну записку відділу пропаганди й агітації ЦК КПРС по союзних республіках "Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди" від 4 жовтня 1958 р. У документі наголошувалося на тому, що релігія є одним із найбільших пережитків класових формацій у свідомості людей, а звільнення від її впливу ставало найвідповідальнішим завданням партійної ідеологічної роботи. Постанова у різкій формі критикувала державні органи, які контролювали діяльність церкви. Їм навіть закидалося потурання духовенству. Влада почала активний наступ на церкву, щоб назавжди покінути із релігійними пережитками [25, с. 13]. Таким чином, постанова від 4 жовтня 1958 р. ознаменувала закінчення періоду лібералізації та поклала початок новим утискам ГКЦ у наступні роки.

Згідно із даними уповноваженого Ради у справах РПЦ (далі – РС РПЦ) у Тернопільській області У. Крагліка в 1958 р. на Тернопільщині проживало 28 греко-католицьких священників. Зменшення кількості підпільних священників на території області у порівнянні із попереднім роком обумовлювалося частою зміною їх місця проживання. Із них 6 осіб працювало на державних посадах і, за офіційними даними уповноваженого, підпільних богослужінь не проводили; регулярно проводили нелегальні богослужіння 12 священників, а решта 10 священників через свій поважний вік знаходилися на утриманні дітей чи інших родичів й активно священницькою діяльністю не займалися [3, арк. 124]. На думку автора дослідження, така оцінка уповноваженого стосовно підпільної діяльності священників не відповідала дійсності й була намаганням "прикрасити" у звіті реальний стан справ. Адже навіть ті священники, які працювали на державних посадах та через свій поважний вік знаходилися на утриманні у рідних, насправді не припиняли проводити богослужіння, а лише здійснювали свій священницький обов'язок таємно, значну увагу приділяючи конспірації.

Найбільшу активність проявляли такі священники: у селах Колюхи Козівського району – о. І. Мацієвич; Заздрість Струсівського району – о. В. Тернопільський; у м. Скалат – о. Ю. Юрик, який тісно співпрацював із настоятелем Підволочиського римо-католицького костелу, ксьондзом Б. Мерецьким, котрий зазначав віруючим римо-католикам м. Скалата, що в разі його відсутності, його замінятиме о. Ю. Юрик і їм можна звертатися з усіма питаннями до нього; у місті Збараж – о. М. Задорожний; селі Іване-Пусте Мельнице-Подільського району – отці А. Бойчук і С. Вєпрович і місті Тернополі – отці М. Кордуба та П. Коваль [3, арк. 124–125].

У першому півріччі 1958 р. більша частина возз'єднаного духовенства залишалася прихильниками ГКЦ. Частина цих священників відкрито висловлювала незадоволення радянською владою. Так, згідно із поданням уповноваженого РС РПЦ, архієпископ Г. Палладій зняв із посади благочинного Заліщицького району та відправив на пенсію о. Зайця, який у проповідях засуджував дії радянської влади. Після цього о. Заєць звернувся із листом до Патріарха, у якому висловив протест з приводу зняття його із посади настоятеля церкви. У листі він вказував, що відмовляється від пенсії у сумі 500 крб., яку йому призначив архієпископ Г. Палладій. Відмовився священник і від православ'я заявивши: "Віднині я католик" [4, арк. 73].

Поряд із цим, архієпископ Г. Палладій прикладав значних зусиль, щоб повернути у православ'я якомога більшу кількість греко-католицьких священників. З цією метою він дав вказівку обласному благочинному К. Добрянському відвідати усіх греко-католицьких священників і спробувати їх переконати возз'єднатися із РПЦ. Виконуючи розпорядження архієпископа, о. К. Добрянський зустрічався зі священниками М. Кисілем, В. Юристою, А. Бойчуком та іншими, але усі священнослужителі від пропозиції благочинного відмовилися [12, арк. 27–28].

Невдача архієпископа лише посилила переконання в уповноваженого, що одних заходів, скерованих на возз'єднання греко-католиків із православ'ям, було недостатньо для вирішення проблеми підпільної церкви. Так, У. Краглік повідомив своє керівництво, що у 1958 р. в м. Заліщики із Чернівецької області приїжджав колишній ігумен Чину Найсвятішого Іскупителя о. Шепітка, який організував навколо себе групу місцевих греко-католицьких священиків, які займалися не тільки активною священницькою діяльністю, але й поширювали антирадянські чутки та намагалися повернути до ГКЦ возз'єднаних із РПЦ священиків. Тому У. Краглік вважав, що "проти таких невоzz'єднаних уніатів потрібна не Біблія, а меч караючий" [4, арк. 159–160]. На нашу думку, найефективнішими методами боротьби із ГКЦ, уповноважений вважав використання репресій проти підпільного духовенства.

Також важливим аспектом у наступі радянської влади на ГКЦ було посилення контролю за діяльністю греко-католицького духовенства та віруючих. У таємній звітно-інформаційній доповіді за II півріччя 1958 р. уповноважений У. Краглік провів аналіз та склав характеристику на греко-католицьке духовенство Тернопільщини. Згідно із його інформацією, на території області в 1958 р. проживало 34 священики ГКЦ, з яких 4 священнослужителі офіційно припинили проводити підпільні богослужіння і працювали у радянських закладах на різних посадах. Решта 30 священиків продовжували проводити підпільно служби [4, арк. 155]. Відзначимо, що регулярні звіти уповноваженого про чисельний склад і підпільну діяльність греко-католицького духовенства демонструють, що греко-католики, як і представники інших конфесій, були під ретельним наглядом радянських органів влади. І хоча інформація про вчинені духовенством та віруючими дії надходила до уповноваженого і співробітників органів державної безпеки неповна, все ж загальна картина життя ГКЦ на Тернопільщині відображалася доволі точно.

У 1959 р. в процесі антирелігійної кампанії органи радянської влади посіли контроль за дотриманням законодавства про релігійні культу серед населення. Так, 21 березня 1959 р. обласне керівництво КПУ отримало довідку "Про факти протизаконної діяльності церковників і сектантів в Тернопільській області", подану підполковником КДБ І. Ступаком. У ній повідомлялося про те, що греко-католицькі священики і монахи у своїй більшості не визнають радянських законів, "вони самоправно, систематично відправляють групові богослужіння в приватних будинках одновірців, що по суті являється порушенням радянських законів про культу". Так, у с. Буцнів Микулинецького району греко-католицькі монахи у будинку громадянина Баб'яка облаштували підпільну церкву і проводили у ній відправи. А у с. Гаї Великі цього ж району підпільний священик М. Кордуба у помешканнях віруючих таємно проводив богослужіння. У довідці також зазначалося, що голови місцевих сільських рад жодних заходів для протидії греко-католикам не застосовували [5, арк. 15–16]. На основі доповіді можна констатувати, що бездіяльність місцевих органів влади щодо греко-католиків значною мірою обумовлювалася значним впливом ГКЦ не тільки на пересічних громадян, але й на місцевих радянських чиновників, які попри розпорядження керівництва не хотіли втручатися у релігійне життя своїх громад.

Важливим напрямком у боротьбі із ГКЦ у 1959 р. поряд із посиленням контролю радянської влади за діяльністю греко-католицького духовенства були заходи, скеровані на припинення паломництва з боку віруючих до святих місць. На Тернопільщині у цей час знаходилося три таких місця: одне, належало РПЦ в урочищі "Божа гора", поблизу с. Малі Бережці Кременецького району та два греко-католицькі – дві каплички і джерело на "Божій горі" поблизу с. Полупанівка Скалатського району і капличка із джерелом поблизу с. Зарваниця Золотниківського району [5, арк. 38–39].

Отримавши згоду від обласного керівництва, уповноважені РС РПЦ У. Краглік і Ради у справах релігійних культів (далі – РСРК) П. Чазов розпорядилися зачинити каплички на "Божій горі" поблизу с. Полупанівка Скалатського району і капличку поблизу с. Зарваниця Золотниківського району, а ключі від них віруючі були змушені віддати головам місцевих сільських рад. Також уповноважені домовилися із архієпископом Львівсько-Тернопільським Г. Палладієм, щоб той видав розпорядження православному духовенству прочитати проповіді у церквах про ліквідацію цих "святих місць". Необхідно відзначити, що Кременецький, Скалатський і Золотниківський райвиконкоми, як і Великобережецька, Полупанівська і Зарваницька сільські ради, жодних постанов про закриття "святих місць" не виносили й намагалися взагалі обійтися без прийняття спеціальних рішень у цій справі [5, арк. 40–41]. Завдяки фактичному саботуванню з боку місцевих працівників радянських органів влади рішення про офіційне закриття каплички біля с. Зарваниця греко-католицькі священики і надалі організували віруючих здійснювати прощу до неї. З метою припинення паломництва з боку віруючих до джерела, Золотниківський райвиконком провів "широку роз'яснювальну роботу" із місцевими жителями, а у липні 1960 р. каплиця була зруйнована. В результаті вжитих з боку влади заходів кількість паломників до святого місця почала поступово скорочуватися [15, арк. 11–12].

Станом на 1 січня 1960 р. в Тернопільській області проживав 31 греко-католицький священик. Із них активно проводили для віруючих богослужіння 15 осіб, а решта священиків, у зв'язку із поважним віком та наглядом за ними з боку органів радянської влади, виконували священницькі обов'язки лише у власних помешканнях [5, арк. 178–180].

Основним недоліком у вирішенні "уніатської" проблеми, на думку уповноваженого було те, що архієпископ Львівсько-Тернопільський Г. Палладій "вів неправильну лінію" із цього питання. Він посилено агітував греко-католицьких священиків переходити до РПЦ й використовував проблему підпільного духовенства не для того, щоб вирішити її, а "спекулював цим питанням і посилено укріплював православ'я". Також У. Краглік був незадоволений тим, що архієпископ призначив 12 невоzz'єднаним священикам пенсію [13, арк. 8–9]. У цьому випадку твердження про неправомірне нарахування пенсії священикам не зовсім вірне, оскільки вони формально возз'єдналися із РПЦ, але згодом із різних причин відмовилися від возз'єднання. Архієпископ Г. Палладій все ж призначив їм пенсії для зміцнення свого авторитету серед возз'єданого духовенства.

У цілому У. Краглік був переконаний у тому, що "Палладій уніатської проблеми не вирішить, він не хоче цієї справою займатися". На думку уповноваженого, цю справу мали вирішити місцеві радянські органи влади. Він пропонував заборонити проведення релігійної пропаганди поза церквою, а греко-католицьких священиків, які підпільно у помешканнях віруючих проводили богослужіння і виконували треби, штрафувати. Також У. Краглік рекомендував невоzz'єднаним священиків виселити із західних областей України в адміністративному порядку та домогтися через патріархію припинення виплати пенсій їм і їх сім'ям [13, арк. 9].

Окрім священнослужителів, значний опір переведенню у православ'я офіційно возз'єднаним церков здійснювали і сільські громади. Зокрема, лише після особистого втручання У. Крагліка введена православна обрядовість у церквах сіл Дичків В. Бірківського і Петрики Микулинецького районів [14, арк. 11–12]. Відзначимо, що, незважаючи на усі зусилля уповноваженого і місцевих органів влади, процес переходу возз'єднаних із РПЦ храмів на православні канони проходив дуже повільно, оскільки більшість священиків й віруючих залишалися прихильниками греко-католицької духовної традиції.

Становище ГКЦ на Тернопільщині значною мірою розкриває доповідна записка "Про ворожу діяльність не возз'єданого уніатського духовенства", підготовлена уповноваженим У. Крагліком за № 16 від 26 грудня 1960 року на ім'я секретаря Тернопільського обкому КПУ Г. Шевчука і голови Тернопільського облвиконкому В. Лисенка. У ній повідомлялося про те, що на кінець 1960 р. на Тернопільщині проживало 34 греко-католицьких священики, з яких лише 6 працювало на державних роботах, але усі вони підпільно проводили богослужіння. У. Краглік відзначав: "Частина із них – 29 чоловік уніати – фанатики активно ведуть підпільно-підривну діяльність проти радянської влади, контактуючи свої чорні справи з католиками і націоналістами. Підпільні католики, уніати є агентурою Ватикану в західних областях. Питання це на місцях недооцінюється, а варто мати на увазі, що це питання не релігійне, а швидше політичне...". Поряд з цим уповноважений висловив і свою позицію по цьому питанню: "Мені здається, що потрібно цим агентам Ватикану створити нестерпні умови, щоб вони або кинули богослужіння, або потрібно їх притягувати до кримінальної відповідальності за розпалювання релігійного дурману" [15, арк. 13–19].

Наприкінці доповідної записки У. Краглік рекомендував для посилення боротьби із ГКЦ на території Тернопільської області провести наступні заходи: "1. Виявити в кожному районі, селі скільки є уніатських священиків, монахів, монахинь, якщо вони не працевлаштовані, потрібно працевлаштувати, якщо хворі, пристарілі – прилаштувати в будинках для пристарілих. Із тих, котрі будуть продовжувати проводити богослужіння, взяти підписки, і якщо після підписки будуть продовжувати богослужіння, судити за проведення релігійної пропаганди поза церквою. 2. Провести семінар з головами комісій сприяння, створених при райвиконкомах, для ознайомлення їх з діяльністю уніатів. 3. По лінії обласного відділення Товариства з розповсюдження політичних і наукових знань прочитати ряд лекцій на тему: а) Боротьба українського народу проти Берестейської унії; б) Ватикан – злісний ворог СРСР" [15, арк. 19–20].

Окреме місце в активізації діяльності греко-католиків на Тернопільщині посідало м. Тернопіль. Підтвердженням чого була довідка "Про діяльність уніатів в м. Тернополі за період з січня місяця 1958 р. по 10 грудня 1960 року", підготовлена виконувачем обов'язки начальника УКДБ у Тернопільській області І. Ступаком від 15 грудня 1960 р. У ній повідомлялося про те, що в означений період часу спостерігалось зростання активності греко-католицьких священиків і монахинь у діяльності, скерованій на відновлення ГКЦ. Вони проводили підпільні богослужіння у помешканнях віруючих за греко-католицькою традицією, організовували збір підписів до радянських органів влади із проханнями дозволити відкрити і офіційно зареєструвати греко-католицькі церкви, розповсюджували серед віруючих пастирські послання від митрополита Й. Сліпого. Станом на 10 грудня 1960 р. у Тернополі проживало 6 греко-католицьких священиків. Окрім них, часто

навідувалися до Тернополя і проводили у місті богослужіння священники-монахи: В. Величковський і В. Чепіль, які проживали у Львові. Значну підтримку священникам надавали черниці, які організували у власних помешканнях зібрання віруючих, для яких священники проводили підпільні богослужіння. У цілому у місті проживало 13 черниць різних згромаджень і чинів [6, арк. 107–113].

У 1961 р. в Тернопільській області проживало 35 греко-католицьких священників, з яких 6 працювало на державних посадах, 15 – були особами поважного віку й перебували на утриманні рідних, а 14 священників активно проводили богослужіння і надавали треби для віруючих. З метою ефективнішої боротьби з ГКЦ У. Краглік зосередив свою увагу не тільки на процесі переведення у православ'я церков, а головним чином на нагляді за духовенством, яке перейшло у православ'я, але не проводило богослужіння за православними канонами, боротьбі із невоз'єднаними греко-католицькими священниками, які "бродили" селами Тернопільщини [11, арк. 2].

У першому півріччі 1961 р. увага новопризначеного уповноваженого РС РПЦ М. Коломацького скеровувалася на виконання рішень бюро Тернопільського обкому КПУ від 4. 02. 1961 р. і ЦК КПУ "Про заходи по ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культу і покращення атеїстичного виховання трудівників області". У рамках проведеної роботи значне місце займали заходи, скеровані на боротьбу з ГКЦ. Станом на 1 квітня 1961 р. уповноваженим були зняті із реєстрації церковні ради у селах Острів Микулинецького і Великий Глибочок Великоглибочецького районів за відкритий опір переведенню у православ'я їх церков [8, арк. 59–64].

Щоб змусити єпархіальне управління до більш активних дій у процесі ліквідації греко-католицької обрядової традиції, серед офіційно возз'єданого із РПЦ духовенства, уповноважений наполіг на зміні обласного благочинного. 1 березня 1961 р. замість К. Добрянського новим обласним благочинним призначено колишнього благочинного Козівського району Й. Гроховського. Варто відзначити, що недовіра М. Коломацького до колишнього обласного благочинного виявилася небезпідставною, бо, прибувши на нову парафію у м. Терембовля, К. Добрянський почав проводити богослужіння за греко-католицькими канонами [7, арк. 79–85].

Згідно із даними уповноваженого М. Коломацького, наприкінці 1961 р. у Тернопільській області проживав 41 невозз'єднаний греко-католицький священник. З них найактивніше проводили богослужіння у помешканнях віруючих і здійснювали місіонерську роботу отці І. Мацієвич із сіл Конюхи Козівського району, В. Курилас з Острова Микулинецького району, І. Лютак із Капустинець Чортківського району, М. Когут із Горішньої Вигнанки Чортківського району [16, арк. 3–4].

Крім священників, активну підпільну діяльність здійснювали і представники чернечих згромаджень. Зокрема, 29 листопада 1961 р. у с. Буцнів Микулинецького району співробітниками КДБ заарештовано греко-католицьку монахиню ордену студитів Моніку (Ребрину) за організацію гуртка школярів, яких вона навчала Закону Божого [7, арк. 74].

Варто відзначити, що у доповіді керівництву уповноважений РС РПЦ М. Коломацький, аналізуючи порушення радянського законодавства про культу у 1961–1962 рр., констатував, що місцеві радянські органи влади здійснюють недостатній контроль за діяльністю духовенства. На його думку, органи прокуратури області мали б притягнути до відповідальності найактивніших греко-католицьких священників, а саме: Лопушинського із Гусятинського, І. Мацієвича з Козівського, В. Яструбецького із Товстенського районів, які підпільно проводили богослужіння у недіючих і закритих церквах.

Особливе занепокоєння в уповноваженого викликала діяльність найактивнішого греко-католицького священника І. Мацієвича із с. Конюхи Козівського району, який проводив богослужіння в офіційно недіючій сільській церкві. Священник знаходився на напівлегальному становищі, без постійного місця проживання. І хоча М. Коломацький неодноразово звертався із питанням притягнення до кримінальної відповідальності І. Мацієвича в прокуратуру Тернопільської області, її співробітники були змушені визнати, що у діях священника "не вбачають кримінально-карного діяння" [9, арк. 27; 17, арк. 13].

Упродовж 1963–1964 рр., згідно із даними нового уповноваженого РС РПЦ М. Радченка, на Тернопільщині проживало понад 40 греко-католицьких священників, з яких найбільшу активність проявляли 8 осіб [18, арк. 2; 19, арк. 6]. Невозз'єдане духовенство активно проводило священницьку діяльність, намагаючись охопити якомога більшу кількість віруючих. Так, упродовж травня-серпня 1964 р. у церквах сіл Вівся, Слов'ятин, Теляче (з 1964 р. – с. Мирне – примітка автора), Поручин Бережанського району проводив богослужіння В. Яструбецький. І хоча представникам місцевих органів влади було відомо про візити священника, вони не тільки жодних заходів проти нього не проводили, але й не повідомляли про його діяльність своє керівництво. У той же час, коли священник приїздив у села Підволочиського і Збаразького районів, місцеві органи

влади не дозволяли йому проводити у церквах богослужіння. Активну роботу також проводили о. І. Мацієвич у с. Конохи Бережанського і о. Жаркий у с. Ланівці Борщівського районів [20, арк. 35].

З метою залякування прихильників ГКЦ, органи радянської влади вибірково застосовували репресії проти найактивніших греко-католиків. Прикладом таких репресій було засудження у 1964 р. жителя с. Осівці Бучацького району У. Сидор за звинуваченням у спекуляціях та порушенні нею радянського законодавства про культу [10, арк. 28].

Достеменно відомо, що у 1964 р. з 288 офіційно зареєстрованих священиків РПЦ, приблизно 200 осіб – колишні греко-католицькі священики, значна частина із яких, згідно із даними уповноваженого, продовжувала залишатися прихильниками ГКЦ. Однією із причин такого стану справ, на думку М. Радченка, було те, що з боку єпархіального управління жодних рішучих дій із ліквідації греко-католицької обрядовості у храмах не проводилося і реакція з боку управління була лише у тих випадках, коли факти наявності греко-католицького впливу фіксувалися радянськими органами влади і то не завжди. У цьому контексті уповноважений вважав не випадковим, що колишній греко-католицький священик єпископ Григорій (Закаляк) під різними приводами ухилявся затвердити обласним благочинним православного священика Г. Насальського, який, перебуваючи на посаді благочинного Борщівського району, проводив значну роботу із виявлення та ліквідації греко-католицької обрядової традиції у храмах свого благочиння [19, арк. 8–10].

У зв'язку із активною діяльністю о. Г. Насальського з впровадження православ'я на території єпархії, у грудні 1964 р. його помешкання у Тернополі відвідав благочинний із Підволочиського району о. Р. Воробкевич і в бесіді з дружиною священика сказав: “Нехай ваш чоловік не дуже старанно діє на користь православної церкви, а то, якщо пройдуть зміни в політиці, то йому буде біда”. З цієї розмови уповноважений зробив висновок, що колишні греко-католицькі священики у своїй практичній діяльності продовжували орієнтуватися на Захід і на збереження греко-католицької духовної традиції. Ще одним підсумком уповноваженого було те, що офіційно возз'єднані із РПЦ священики тісно контактували із підпільним греко-католицьким духовенством і монахнями, сподіваючись на відновлення діяльності ГКЦ в СРСР [19, арк. 10].

Таким чином, упродовж 1958–1964 рр. в результаті антирелігійної політики радянської влади, яка супроводжувалася вибілковими репресіями проти найактивніших представників духовенства і віруючих, відбулося зменшення активності у діяльності греко-католицької конфесії на Тернопільщині. Чільне місце у боротьбі влади із підпільною Церквою відіграла підконтрольна державі РПЦ, метою якої було “оправославлення” офіційно возз'єданого духовенства. Однак, незважаючи на усі зусилля влади, більшість возз'єднаних священиків і надалі залишалися прихильниками греко-католицької духовної традиції.

Список використаних джерел

1. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
2. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К.: “Світогляд”, 2005. – 741 с.
3. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 3022, арк. 124–125.
4. Там само, спр. 3125, арк. 73, 155, 159–160.
5. Там само, спр. 3222, арк. 11–12, 15–16, 38–41.
6. Там само, спр. 3325.
7. Там само, спр. 3429, арк. 74, 79–85, 107–113.
8. Там само, спр. 3458, арк. 59–84.
9. Там само, спр. 3530, арк. 27.
10. Там само, спр. 3724, арк. 28.
11. Там само, ф. Р. 3240, оп. 1, спр. 31, арк. 2.
12. Там само, ф. Р. 3240, оп. 2, спр. 37, арк. 27–28.
13. Там само, спр. 42, арк. 8–9.
14. Там само, спр. 44, арк. 11–12.
15. Там само, спр. 45, арк. 13–20.
16. Там само, спр. 47, арк. 3–4.
17. Там само, спр. 48, арк. 13.
18. Там само, спр. 52, арк. 2.
19. Там само, спр. 54, арк. 6, 8–10.
20. Там само, спр. 55, арк. 35.
21. Історія релігії в Україні: У 10-ти Т. / Редкол. А. М. Колодний (голова) та інші. – Т. 4: Католицизм // [За ред. П. Яроцького]. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 598 с.
22. Марчук В. В. Українська греко-католицька церква. Історичний нарис / В. В. Марчук // Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: “Плай”, 2001. – 164 с.
23. Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с.
24. Пащенко В. О. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. О. Пащенко. – П.: Полтава, 2002. – 616 с.
25. Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крупина, О. Н. Кубальський; відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 210 с.
26. Сергійчук В. І. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 493 с.
27. Стоцький Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964

років: [Монографія] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с. 28. Стоцький Я. В. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989) / Я. В. Стоцький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 432 с.

Тарас Дидух

ОСОБЕННОСТИ КОНФЕССИОНАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ НА ТЕРНОПОЛЬЩИНЕ В 1958–1964 ГГ.

В статье проанализировано изменения в конфессиональной жизни Греко-католической церкви на территории Тернопольской области в 1958–1964 гг. Исследованы мероприятия советских органов власти, направленные на ограничения ее деятельности.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, греко-католическое духовенство, Тернопольщина, конфессия, государственно-церковные отношения.

Taras Didukh

FEATURES CONFSSIONAL LIFE OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH IN THE TERNOPIIL REGION IN THE 1958–1964

The article analyzes changes in confessional life of the Greek Catholic Church in the Ternopil region in the 1958–1964. Investigated measures of the soviet authorities, aimed at limiting activity of GCC.

Key words: Greek Catholic Church, Greek Catholic clergy, Ternopil region, confession, church-state relations.

УДК 94(477)

Ярослав Секо

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ШІСТДЕСЯТНИЦТВА У 1965–1971 РР.

У статті розглядаються основні тенденції розвитку українського шістдесятництва у 1965–1971 рр. Розкриваються основні форми опору репресивній політиці влади та їх значення для вироблення загальної стратегії відносин із владою.

Ключові слова: шістдесятники, дисиденти, рух Опору, репресивна політика, арешти 1965 р.

Формування громадянського суспільства в Україні визначає актуальність дослідження шістдесятників – суспільної формації, в діяльності котрої розкрилися протиріччя між владою і суспільством. Те, що в сучасній історіографії тема залишається маловивченою, посилює новизну роботи. Наукові дослідження кількісно значно поступаються спогадам і мемуарам його учасників. Роботи Г. Касьянова [1], А. Русначенка [2], Б. Захарова [3], О. Бажана і В. Даниленка [4], опубліковані понад десять років тому, залишаються основними для визначення напряму дискусій. Їх особливістю є розгляд періоду 1965–1971 рр. через призму опору окремих представників інтелігенції репресивним діям влади.

Не заперечуючи цієї особливості, метою статті є зміни в шістдесятництві в контексті пошуку нової моделі легального існування руху.

Відтак, об'єктом дослідження є шістдесятницький рух, а предметом – форми його прояву в суспільному житті УРСР упродовж 1965–1971 рр.

Є підстави вважати, що лібералізація суспільного життя в СРСР у хрущовський період визначалися внутріпартійною дискусією між прихильниками консервативного та ліберального курсу. Період невизначеності, який розпочався в лютому 1956 р. (XX з'їзд КПРС) закінчився московськими зустрічами М. Хрущова із інтелігенцією 17 грудня 1962 р. та 8 березня 1963 р. Вони стали сигналом партійним ланкам усіх рівнів щодо поступового посилення контролю над інтелігенцією.

Особливо це стало помітно після усунення М. Хрущова від влади, і появи неосталіністських підходів у керівництві. Боротьба із політичним інакодумством стала системним елементом державної політики. Шістдесятники почали сприйматися потенційними агентами ворожого впливу, що із середини послаблюють радянську державу та її конституційний устрій.

Влада задіяла увесь ресурс задля розшарування інтелігентського середовища: тиск через комсомольські та партійні організації, заборона друкуватися та проведення вечорів. Класичне "поділяй і владарюй" у випадку зі шістдесятниками діяло безвідмовно. Головна причина – внутрішня амбівалентність радянського шістдесятництва, основу якого склали ідеологічні ревізіоністи. Для них розбіжності із владою лежали в етично-культурній площині, або, за висловом А. Синявського, мали "стилістичний характер".